

HÜ GSF 8. Ulusal Sanat Sempozyumu

Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları
No : 28

ISBN 975-491-232-7

© H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi 2006

Tüm yayın hakları H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi'ne aittir. Bu yayının hiçbir bölümü herhangi bir biçimde ya da her ne olursa olsun —grafik, elektronik ya da mekanik olarak, fotokopi yapmak, fotokopi ile çoğaltmak, kaydetmek, dizmek ya da bilgi depolama ve tekrar o bilgiyi kullanma dizgelerini de kapsayarak— tanıtımlar ya da bilimsel/sanatsal araştırmalar için (kitabın tüm kimlik bilgisi açık bir biçimde belirtilmek suretiyle) yapılacak kısa alıntılar dışında, adı geçen kurumun yazılı izni olmaksızın hiç bir yolla çoğaltılamaz ve kullanılamaz.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Kitap Tasarımı ve Baskı Hazırlığı:
Doç. Namık Kemal Sarıkavak
Baskı : Kariyer Matbaacılık Ltd. Şti.
(0.312) 342 05 30
Basım Yılı : Eylül 2006, Ankara
Baskı Adedi : 1000

İletişim ve Kitap İsteme Adresi

H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi
06800 Beytepe / Ankara
Tel : (0.312) 297 68 40 - 68 41
Faks : (0.312) 297 20 61
E-posta : gsf@hacettepe.edu.tr
Web : www.gsf.hacettepe.edu.tr

Küreselleşen Kentlerin Kamusal Olamayan Kentsel Alanları

Elif Atamaz Aşıcıoğlu

Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Öğretim Görevlisi
elifatamaz@yahoo.com

GİRİŞ

Sanat sempozyumu çerçevesinde tartışılacak olan bazı başlıkları -küreselleşme, kurumsallaşma, yerel/evrensel, popüler kültür, yüksek kültür- ve sanata etkilerini anlayabilmek için öncelikle sanatın varolup gelişmesinde zemin olan kent ve kentlinin bu yeni kavramlar karşısında nasıl bir değişim-dönüşüm ve gelişme yaşadığını anlamak gerekliliği düşüncesinden yola çıkarak bu bildiriye hazırladım.

Zaman ve mekan içinde sonsuz bir çeşitlilik gösteren "kent", insanlık tarafından oluşturulmuş, belirgin bir yerel çevrede, o çevrenin tarihi ve coğrafi dokusuna uyum sağlayan, üretim, yönetim, iletişim ve toplumsal hareketlerin biçim verdiği fiziki bütünlüktür. Bu bütünlük, sosyolojiden ekonomiye, askeri savunmadan mimariye birçok disiplini aynı kota altında toplayarak, yaşamın içinden gelir.

Aristotle; "insan sosyal hayvandır"¹ diyerek, insanın kurmuş olduğu tüm sistemlerin temelinde iyi bir ortak yaşam sürdürmek düşüncesinin yattığını ifade eder. Kent, bu ortak yaşamın gereksinimlerini karşılayan, insan topluluklarına ait en karışık sistemdir. İnsan toplulukları kamuyu oluşturur ve tarihteki her kent, bir kamusal gerçekliktir. "Kamusallık ise kentdaşların kendi mahremiyetlerinin dışında ve ötesinde bir corpus oluşturmalarının ve böylece hemşehri olmanın bilincini ürettikleri ortaklık mekanlarının varlığını zorunlu kılar."² Toplumun bireyleri arasında ortak kültür ve tarihi paylaşarak, aynı yere ait olma bilincini güçlendiren, zaman ve kimlik duygusunu temsil eden bu ortaklık mekanları kentin 'kamu yararına' biçimlendirdiği sosyal etkileşim alanlarıdır.

KENTLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Kentlerin tarihi gelişimine bakıldığında, üretim, dağıtım ve tüketim tarzı, bununla bağlantılı olarak kentsel toplumsal sınıf ve tabakaların kentin yapılanmasında belirleyici rol üstlendiği açıkça görülmektedir.³ Sanayi öncesi kentlerinde, üretim ve dağıtımın insan ve hayvan gücüne bağımlı olması, saklama ve depolama koşullarının yetersizliği gibi nedenlerle kent ekonomisi üretimden çok, hammadde ve gıda mallarının alınıp satıldığı 'pazar' olgusuna dayalı gelişmiştir. Üretim biçimiyle de alakalı olarak ortaya çıkan sosyal sınıflar farklı yerleşim alanlarında konumlanmışlardır. Yoğun ve yakın ilişkili mahalleler yan yana gelerek, üretici-aracı-tüketici arasındaki iletişimi kolaylaştırmıştır. Her mahalle küçük kent görünümündedir. Yöresel koşulların ve akrabalık ilişkilerinin belirleyici olduğu bu geleneksel toplumlarda ortak din, kültür ve sosyal yaşam duygusu güçlüdür ve bütünüleyicidir.

I. SANAYİ DÖNEMİ

Sjoberg'in kuramına göre, sanayi öncesi kent ile sanayi kenti arasındaki yapısal farklılığın temelinde 'teknoloji' yatmaktadır.⁴ Organik olmayan enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması, kentlerde yoğun nüfus artışına, dolayısıyla geniş yolları ve yüksek yapılarıyla metropollerin doğmasına neden olmuştur.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, endüstriyel kapitalizmin gelişmeye başlaması ile birlikte kentler hızla artan kent nüfusu ve beraberinde gelen çok büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Fiziksel, sıhhi, sosyal, politik ve insani sorunları çözebilmek için kent, yaşayan hastalıklı bir organizma gibi düşünülmüş ve tedavi eder gibi parça parça onarım aranmıştır. Fakat, 1832'lere gelindiğinde,

kentin bir bütün olarak yeniden yapılanması gerektiği düşüncesi ile kent, bir makine gibi ele alınmış ve böylece kenti yeniden planlama ve toplumsal mühendislik söylemi ortaya çıkmıştır.⁵

MODERNİZM

Endüstri kentinin oluşturduğu yeni algı ve tecrübe dünyası yeni bir aydınlanma çağını başlatır. Aydınlanma; gelişen teknoloji ve hızlı üretim karşısında uzmanlaşmış, geleneksel bağlarından kurtulmuş, akılcı ve özgür bireylerin yaşadıkları dünyayı yeniden yaratabileceği inancıyla gelişmiş bir düşünce biçimidir. Bu düşüncenin ürünü olan "Modernite" kavramı, ekonomik kurumların karmaşık bir bileşimini, sadece bilimde değil, hukuk ve sanatta da evrensellik arayışını, ulus-devlet ve toplumsal demokrasiyi savunan bir projedir. İçeride dönük geleneksel toplumun kabuğunu kırarak, dışa yönelmesi, 'tekil' normların yerini, 'evrensel' normların alması, yerel pazarlarda hapsolmuş ekonominin ulusal pazara açılması düşüncesi modernizmi kapital sisteme yakınlaştırmaktadır. Sahip olduğu teknoloji, kapitalist üretim tarzı çerçevesinde, kapitalist sınıfın hedeflerine hizmet edecek şekilde, onun talepleri doğrultusunda gelişip biçimlenen bir teknolojidir.⁶

Modern İdeolojinin Bireye ve Kent Yaşamına Etkileri

Modernitenin içinde barındırdığı en büyük çelişki, geleneksel toplum bağlarından kopmuş, kendi aklıyla kendini yönlendiren, eğitilmiş bireyleri dünya toplumunda eşit kabul etmesine karşın, ekonomik işleyişinin bireyler arasındaki eşitsizliği sürekli artırmasıdır. Çünkü "modern tecrübenin kilit kavramı 'meta'laşmadır."⁷ Sadece yapılu çevre ve nesneler dünyası değil; işgücü ile insanın kendisi de metalaştırılmıştır. Hızlı üretim beraberinde hızlı tüketimi ve değişimi getirir. Modern yaşamda, Marx'ın ifadesiyle "katı olan herşey buharlaşmaktadır." Aşırı tüketimle, sadece nesneler değil, değerler, yaşam biçimleri, ilişkiler, algılama ve değerlendirme biçimleri de gittikçe buharlaşıp kaybolmaktadır. Kentler, emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kollektif tüketimin elde edildiği mekanlara dönüşmüştür, bir başka deyişle mekan da kapital sistemin metasıdır.

Mekan ile toplum arasındaki ilişkiye bakıldığında, "ekonomiden politikaya toplumsal pratiklerin, toplumsal iktidar ilişkilerinin, toplumsal ve bireysel kimliklerimizi oluşturan pratiklerin mekana yazılı olduğunu anlarız."⁸ Bir kentin mekansal görüntülerinden, o yere ait yaşam koşullarını, insan tiplerini, alışkanlıklarını ve tüm bunların dönüşümüne ilişkin ipuçlarını yakalayabilmek mümkündür. Giddens'in ontolojik güvenlik kavramı, "insanların kendi kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine

duydukları güvene işaret eder. Temel güven bireyin kendisini objektif dünyaya ötekilere karşı duygusal ve bilişsel olarak konumlandırmasıdır.”⁹

Kentde bulunan tüm toplumsal ve nesnel öğeler, insan ve mekan arasında duygusal bir bütünleşmenin kurulabilmesinde önemli rol oynarlar. Böylesi bir bütünleşme, beraberinde ‘Yer’ kavramını getirecektir. Heidegger, yer kavramını; “insanın aidiyat duygusu ile bağlandığı mekan ‘yer’ özelliği kazanır ve insanın varlığı ile bütünleşir” ifadesiyle tanımlamıştır.¹⁰ Mekan, zaman içinde insan tarafından yüklenen ve somut tarifi olmayan kültürel bileşenlerle biçimlendiğinde tekilleşir ve ‘yer’ diye tanımlanmaya başlar. Zaman-mekan koordinatları kaydırdığında bireylerin güvenlik alanının tanımlanması güçleşir. Modern hayat içinde, özne, dış ortamındaki yeni ve rasyonel verileri kendi özgün deneyimleri ile özümseyememiş, anlamlandıramadığı nesnelere ve çevreye karşı duyarsızlaşmış, bu da sonunda bireylerin aynı değersizlik duygusu içinde kendi kimliklerini yitirmesi sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır.

Modern hayatın en derin sorunları Georg Simmel’e göre “ezici toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayat tekniği karşısında, bireyin, varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma talebinden kaynaklanır.”¹¹ Aydınlanmanın bireyi geleneksel sınırlarından kopararak özgürleştirme mücadelesi gerçekte toplumu homojenleştirme deneyimidir. “Genel oy kullanımı, yaygın eğitim ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte, toplumsal tekdüzeleşme denen şeyin ortaya çıkması.”¹² Köksüz, birbirine yabancılaşmış, yalıtılmış kitle insanı, kalabalıkları oluşturur. Kalabalıklar ediltendir fakat aniden güç oluşturarak başkaldırabilirler.

Modernizmin yeni dünyasında kentler, kalabalıkların kitleler halinde tarih sahnesine çıktığı ve komplocu ayaklanmaların yaşandığı bir döneme evsahipliği yapmıştır. Kamusal alanlar, çatışmaların, direnişlerin arenasına haline gelmiştir. Yaşanan dönüşümlere kararlılıkla yön veren ilk geniş çaplı proje Baron Haussmann’dan gelmiştir. İmparatorun da kendisini desteklemesiyle Haussmann, kent problemlerinin yaşam koşullarını zorladığı Paris kentini bir makine gibi ele alarak yıkıp yeniden bir bütün olarak tasarlamıştır. Tarihi yerleşim bölgelerini yıkarken, bir diğer anlamda geleneğin izlerini silmeye çalışmıştır. Nüfusu bir milyonu aşmış Paris’in altyapı hizmetlerinin sağlanmasından sonraki en önemli girişim; kuşkusuz geniş bulvar ve caddelerin düzenlenmesidir. “Düz ve geniş bulvarların yapılması, sağlıklı mahallelerin ve çeşitli başkaldırılarda önemli roller oynamış dar sokakların kaldırılması gerekiyordu; bu girişimle amaçlanan hem sağlık önlemlerini hem de askeri birliklerin hareketlerini kolaylaştırmaktı.”¹³

Bir bakıma Modernleştirme, davranışlara ve koşullara müdahaleyi getirmiştir. Haussmann’la başlayan kentsel onarım ve yenilenme projelerinde, genellikle orada yaşayanların gerçekliği dikkate alınmadan, sosyal denetimi kolaylaştıracak tutum ve hedefler dikkati çekmektedir. İşçiler için konut sorununu çözmek amacıyla sanayiciler tarafından inşa edilen “örnek siteler”in amacı da yine “örnek işçi ailelerini biçimlendirmek”ti. Buna en uygun konut tipi de arkasında küçük bir bahçesi olan sıra evlerdir. Böylece burjuvazi, hem işçi ailelerini kontrol altına almış, hem de kendi ideolojik düşüncesi, mülkiyet kavramını işçi sınıfına benimsetmiştir. Bu konudaki asıl çalışmalar 19. yüzyılın son yıllarında, devletin bu alana el atıp sosyal konutların yapımını zorunlu kılan yasaları çıkarmasıyla ivme kazanmıştır. Yeni yapılacak konut tipi de olası bir isyana zemin oluşturmaması için, işçiler arasındaki ortak yaşam alanlarını azaltacak biçimde tasarlanacaktı. Konutlar arasındaki geçitler ve sokaklar en aza indirgenmeliydi.

Modern Mimarlık ve Kent

Bu sürecin paralelinde modernist ütopya, mimaride de varlık bularak, Walter Gropius, Mies van der Rohe ve Le Corbusier gibi Bauhaus ekolünden gelen mimarların bina ve kent programlarına girdi. Modernizm “geçmişten ve onun sembollerinden bağımsız bir süreç” başlatma projesiydi ve bu sürecin paralelinde Modern mimarlık, süslemeden, tarihsel göndermelerden arınmış, rasyonel formlar üzerine kurulu, işlevselcilik ve teknolojinin gereği olma amaçlarına sahip evrensel bir bütünlüktü. Bauhaus okulunun kurucularından Walter Gropius, “yeni bir stil değil, bütün olası stillerin aşılması” sözleriyle, yeni dönemi bir üslup sorunu değil, yeni yaşama uyum sağlayabilecek ideal kent yaşamının tasarlanması süreci olarak tanımlamıştır.¹⁴ Yaşamın içine giren “ideal sandalye”den “ideal konut”a kadar her türlü nesnenin bir makine gibi tasarlanabileceği fikrini Bauhaus okulunda somutlaştırmıştır. Genel bir ifadeyle “mimarlık”, adaleti ve eşitliği sağlamak, toplumu değiştirmek, daha doğrusu düzene sokmak için bir ‘araç’tır. Burjuvazinin, “toplum modellerine göre insan kitleleri yaratma” ideolojisini mimarlar, kentler yerine, işlevlerine göre belirlenmiş bölgeler inşa ederek desteklemiştir.

19. yüzyılın devrimci ayaklanmalarında kent insanının savunusu “sokaklar halka aittir” sözüne karşıt, modernizmin sloganı “Ne Sokak, Ne de Halk”dır. Le Corbusier, “Sokağı öldürmeliyiz” diyerek, bu antiteze açıkça katkıda bulunmuştur.¹⁵ Haussmann’ın bulvar açma politikasına benzer biçimde Le Corbusier de, sıkışmış, bunaltıcı ve tehlikeli hale gelen sokakları trafiğe açan, trafiği yayalardan ayıran otoyol çözümünü getirir. Kentsel mekanlar otoparklara çevrilirken, otoyol ağının arasında kalan yeşil alanlar üzerine inşa edilecek

gökdelenler içerisinde eğlence, barınma, gezinme gibi insana dair eylemler yerleştirilecek ve kent, bir makina gibi yeniden tasarlanacaktır.

Böylece modernist mimari ve planlama, modernist bir pastoral versiyonu yaratmış oluyordu. Mekansal ve toplumsal olarak bölümlenmiş bir dünya: insanlar burada, trafik şurada; işyerleri burada, evler şurada; zenginler burada, fakirler şurada; arada da çimen ve betondan bariyerler...¹⁶

Modernist şehircilik yaşamı özgürleştirmeye çalışırken, kent yaşamını yok etmiştir. Beton binalar ve geniş caddelerle kent görünümü düzleştirilirken, geçmişin izlerinden koparılan toplumun sosyal yaşamına da darbe vurulmuştur. Fiziksel anlamda temiz ve düzenli kentsel mekanlarda toplum tinsel bakımdan ölüdür. 1960'lara gelindiğinde farkına varılan gerçek; 19. yüzyılın eleştirilen kargaşa, gürültü ve devingenlik ortamında, kent yaşamının çok daha canlı olduğudur.

1970'lerde mimari ve sosyal araştırma alanlarında çalışanlar, yeni kent ve konut alanlarındaki yaşamın çekici kılınamamasının nedenleri olarak şunlara dikkat çektiler:

1. Buralarda yaşayanların bu fiziki (mimari ve kentsel) çevrenin oluşumuna, ne tasarım ne yapım aşamasında "katılmamış" olmaları.
2. Yeni yapılan çevrelerde, eskiden "iyi" olarak vurgulanan "yer"lerdeki özelliklerin benzerlerinin yaratılamaması.¹⁷

Buradan da anlaşılacağı gibi modernizmin yol ayrımında ortaya çıkan iki önemli sorun vardır: rasyonel düşünce ile toplumun tasarım ortamından dışlanması, yabancılaşması, diğeri ise gelenekselden koparılmış "yeni"nin dayatılması ile gelen "yer"sizlik duygusu. Her iki sorunun da temelinde yatan, hümanizm ideolojisiyle başlatılan modernist tecrübenin uygulamada bireyi özünden kopararak, nesnelleştirmesidir. Bunun da tek nedeni, aydınlanmanın bir ürünü olarak gelişen modernizmin, kapitalizmin çocuğu olduğu gerçeğidir.

II. SANAYİ DÖNEMİ

Konunun başında da belirtildiği gibi, kentlerin sosyal, kültürel ve politik açılardan gelişim ve dönüşümlerinde, üretim ve tüketim tarzları her zaman belirleyici unsur olmuştur. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, savaş-sonrası yaşanan ekonomik bunalım yeni bir endüstri dönemini başlatmıştır. Üretimin yeni biçimlerde örgütlenmesinde şüphesiz yeni teknolojilerin hızlı gelişiminin büyük

rolü vardır. Bunalım sonrasında yeni ekonomik yapısının ana ilkesi, genel amaçlı birçok ürünü üretebilecek teknolojilerin kullanılmasıdır. I. Sanayi Döneminde, sermaye yoğun, büyük çaplı merkezi birimlerde standartlaşmış üretimin ve üretim maliyetlerinin düşürülmesine dayalı rekabetin hakim olduğu bir ekonomik yapı ve bunun yansımada, emeğe dayalı parçaların üretimi için emeğin ucuz olduğu az gelişmiş bölgelerde, kalifiye işgücü gerektiren parçalarda ise merkezi bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Yeni dönemin rekabet anlayışı, düşük fiyatlı değil, kaliteli ve zamanında teslim edilen üründür. Bilgisayar ve haberleşme çağının getirdiği olanaklarla, büyük ölçekli üretim birimleri küçük parçalara bölünerek, üretim ve tüketim arasındaki mesafe kısaltılmış, aynı zamanda kısa zaman aralıklarında farklı ürünlerin üretilmesi sağlanmıştır. Giderek küçülen firmalar içinde gerçekleştirilen yeni ve esnek işbölümünün mekansal yansıması ise, emeğin ucuz olduğu bölgelerde sürdürülen üretimin, zamanında teslim ve kalite gibi kriterlerin önem kazanması ile birlikte, tekrar merkeze kayması doğrultusundadır.¹⁸

Küresel Kent Kavramı

Üretimin tekrar kent merkezlerine kayması ile birlikte kentler, tüm dünyayı saran iletişim, ulaşım ve enerji ağına düğüm noktaları olabilmeleri için "küresel kentlere" dönüşmeye başlamıştır. Küresel kent kavramı, 1970'ler sonrası yaşanan kapital değişimin kentler üzerindeki dönüşümün adıdır. Yeryüzündeki sermaye dolaşımını, beraberinde bilginin, teknolojinin ve insanların hareket ve yönünü belirleyen çokuluslu ve ulusüstü endüstriyel ve mali işbirliğinin yerleştiği New York, Londra, Tokyo gibi komuta kentlere, küresel kentler denilmektedir.¹⁹ Sermaye dünya üzerinde nereye akıyorsa, o aktığı yeri bir kent merkezi olarak küreselleştirir. Kentlerin kenarları gibi, sermayenin akıp yerleşmediği kentler ve bölgeler daha da yoksullaşırlarken, serbest piyasanın sömürgesine girmektedirler. Küresel sömürgeciğin en temel kaynağı, insan gücü ve aklısıdır. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru toplumların "göç" etmesi, hem zayıf bölgelerin boşaltılarak kendi kaderine terk edilmelerine neden olmakta, hem de farklı kültürlerin üst üste binmesiyle büyük merkezleri hiper-mekanlara dönüştürmektedir. Bu bağlamda, az gelişmiş ülkelerin küresel kentlerin sömürsünden kurtulup, metropolleşebilmeleri için uluslararası pazarda rekabet edebilmeleri ve bunun için de sermayeyi çekebilecek kaynaklar sağlaması zorunludur.

yaratmaktadır. Kentin açık olan kamusal yaşamı, artık içsel yaşamın bir yansıması değildir. Mekansal küreselleşme ile birlikte içsel yaşama (ev – aile) ve anılara bağlılık artmıştır. Yapılan araştırmalarda göç eden gruplar arasında, kentte yabancılarla ilişkiler arttıkça, hemşehrilik duygusunun erimedığı, tersine pekişen bir yapı kazandığı saptanmıştır.²³

Postmodern Toplumda “Kimlik” Kavramı

Postmodern kentte, kentli olma kavramı da değişmiştir. Modernizmde ideal olan, kent kültürü ile bütünleşmiş bireyler yerine kendi kültürünü muhaza ederek toplumdan ayrılan fakat kentin kendisine sunduğu tüm fırsat ve olanakları kullanan gruplar vardır.

Kent, çoğulcu kültüre evsahipliği yapan bir dünya mekanıdır. Bu mekan içerisinde kültür çeşitliliğine ve nostaljiye olan yoğun ilgi kültür ve tarih turizmini beslemiştir. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş batılı olmayan yerleşik toplumlar, küresel pazarda pay alabilmek için, farklı bir kulvardan pazara girmeye çalışmışlar; yerel kimlik ve kültür kavramlarını geliştirmişlerdir. Bazı sosyologların kimlikleşme modası olarak tanımladıkları bu eğilimin en önemli açılımı şudur:

Özellikle batı refah toplumunun bugüne kadar bilinen modelinin sonrasına geçmeye hazırlanan gelişmiş ülkelerde, refah toplumunun temel direklerinin giderek felç olmasının karşısında insanların yeni bir kimlik edinme arayışlarına yöneldikleri görülmektedir. Bu da postmodernizmin tarihsel boyutuna duyulan sempati ile örtüşen bir anlayıştır.²⁴

Kimlik, bir toplumun nereden gelerek varolduğunun ve hangi değer sistemleriyle nereye gidiyor olmanın bilinçliliğidir. Kültür endüstrisinin yarattığı bir tüketim nesnesi olarak yeniden anlam kazanan “kimlik” kavramı, kentin mimarisinde her şeyden çok “farklılığa” dayalı bir referans çeşitliliğinin oluşmasını doğurdu. Kültürel bağlamda ise yeniden yüceltilen “yerellik” kavramı ideolojik bir karşı tez olmaktan çok, modernizmin popülist anlamda ehlileştirilmesi, yerel kimlik unsurları ile çatışma ve çelişkilerinin yok edildiği bir ekletisizmin meşrulaşması ile kısıtlı kalmıştır.²⁵

Postmodern Kentte Mimarlık ve Tasarım

Postmodern ülkelerde arz ve talep toplumsal ihtiyaçla değil, tüketim endüstrisinin mantığıyla belirlenir. Mimari ve kentsel tasarım doğrudan pazara yönelmiş durumdadır. Kent mekanlarını çevreleyen cepheler, gelişen ekonomik sektörlerin

ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilen ofis, alışveriş merkezleri ve otellerin gösterişli binalarına aittir. Bu yapılarda gözlemlenen biçimsel tutum, kente gelen özgünlük ve farklılık peşindeki ziyaretçilere, yerel niteliklerin ironik biçimde çarpıtıldığı, zaman zaman metafor ve mistisizmin kullanıldığı, tarihi veya fantastik dekorlar sunma çabasıdır. Özellikle, Akdeniz sahillerinde yoğunlaşan çok yıldızlı otel ve tatil köyleri, modernist meslek elitinin “yabancı” olduğu bir biçim-anlam-beğeni bolluğu içinde seyrederek, 2000’li yıllarda Topkapı ve Kremlin fantazilerine dayandı.²⁶ Bu tip kültürel çeşitlilik için “kimlik montajı” terimi kullanılabilir. Bu örnekler, mimaride imge arayışının ne boyutlara getirildiğinin trajedisidir.

Plancılar, mimarlar ve tasarımcılar, istenileni verme, herkese geçici mutluluk vaatetme temeline dayalı popüler zevkin küresel estetik normlarına dayalı biçimlendirmeleriyle küresel pazar ekonomisinin Cengiz Bektaş’ın deyimiyle “moda terzileri”ne dönüşmüştür.²⁷ Böylece, kentlerin gelecek vizyonlarına, mimarlık etiğinin dışında popülerce karar verilebilmekte, kurumların kendi çıkarları doğrultusunda kamudan çalmalarına göz yumulmaktadır.

Tarihi Doku ve Kolektif Bellek

Kimliğin yüklendikleri çoğunlukla etniktir ve tarihten gelir. Kent alanlarının diğer kentlerden ayırt edilmesini sağlayan en önemli unsur, zamanın değişik katmanlarının üst üste birikmesiyle edinilmiş ortak geçmiş ve benlik duygusudur. Sürekli değişen ve yeniden yapılanan kent yaşamı içerisinde tarihi dokunun zarar görmesi ve yıpranması kaçınılmazdır. Bu tarihi değerler gelişen kentin yeni kimliği ile tutarlı biçimde yeniden yorumlanarak, tekrar kamuya kazandırılmalıdır.

Restorasyon çalışmaları ile desteklenen, yeni kimlik kazandırma çabalarında gözlemlenen meşru tutum, toplumların nostaljiye düşkünlük zaafını kullanarak, bölgedeki yeni yaşam ve davranış tutumları gözetilmeden, geleneksel biçimlerin aynen, yorumlanmadan tekrarı, hatta yeni imgelerin montajlanmasıdır. Toplum içerisinde kolektif bilincin sürdürülebilmesi için önemli olan bu tarihi ve kültürel mekanlar, salt turizm endüstrisi açısından taşıdıkları kar potansiyeli nedeni ile öncelikli olarak spekülasyon amaçlı özel yatırımlara tahsis edilebilmekte, sonuçta bu kamusal alanlar özelleştirilebilmekte, bu ise alt gelir gruplarının kent merkezinden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Kolektif belleğin yıpratılmasında bir başka girişim; turizm odağı yaratma amacıyla yapılan düzenlemelerle tarihi değerlerin gerçek olmayan sahte bir

kimliğe büründürülmesidir.²⁸ Günümüzde izlenen süreçte değişik kültürel malzemeler tarih içerisinde seçilerek bir sentez oluşturuluyor, hatta bazen tarihte olmayan gelenekler icat edilebiliyor. Gerçek ile imgenin birbiri içine girdiği postmodern dünyada bu türden çalışmalar mübahtır.

Günümüz restorasyon çalışmalarında gelişmeye başlamış bir başka yanlış tutum; salt ekonomik ranta odaklanmış bir koruma projesinin, tarihsel anlam katmanlarıyla yüklü bir kentin bugün barındırdığı toplumsal çeşitlilikten arındırılarak bir tatil köyüne dönüştürülmesi olasılığıdır. Böylesi bir uygulama; kentin ruhunu, kolektif bellekte yer etmiş anlamlarını tümüyle yok etme riski taşımaktadır.²⁹

Günümüz Kentlerinin Sorunu: Kamusal Olamayan Kentsel Alanlar

Sanayiden başlayarak günümüzün küresel tarihine kadar geçen süreçte, büyüyen kentin yeniden biçimlendirilmesinde kamu yararı hep bir kenara itilmiş, kapital gücün istek ve talepleri doğrultusunda izlenen yanlış politikalar sonucu kent, parçalanarak, farklı toplum gruplarının sahiplendiği birbirlerinden izole edilmiş özel alanlara dönüşmüştür. Hem modern ideoloji, hem postmodern ideoloji birey ve toplum yararına felsefelerle sahneye çıkmış olmalarına karşın, kültür endüstrisinin yön verdiği fenomenlerdir ve tasarımlarda birey çıkarlarını yok saymıştır.

Günümüz kent sorunlarının zemininde yatan başlıca unsur "kamu yararının" unutulmasıdır. Kentler parçalanırken, gerçekte kentin kamusal alanları yok edilmektedir.

Tarih boyunca, her toplumda, bireylerin kendi mahremiyetlerinin dışında ve ötesinde, aynı kente ait olma bilincini arttıran, demokratik, çoğulcu katılımı mümkün kılan, sosyal yaşamı destekleyen kamusal alanların kaderi serbest piyasa ekonomisinin arz-talep kurallarına bırakılmıştır. David Harvey'in "Postmodernizmin çirkin yüzü" diye nitelendirdiği iktidar güçler,³⁰ kamusal alanı özgürleştirmektense, yıldırıcı duruma getirdiler;

"...çalışma, tüketim ve ulaşım çevrelerinde 'serseri kümelerden ve bireylerden, dahası kalabalıklardan kişisel yalıtım' doğrultusundaki orta-sınıf arayışını desteklemek üzere, iktidar bir anlamda savaş düzenine sokuldu. Gerçekte, kamusal alanlar ya yok edildi ya savaş alanına çevrildi ya da yarı özelleştirildi..."

Ofis ve otel blokları arasında kalan çevre düzenlemeleri, yarı-özeldir ve kamusal kullanıma açık değildir. Günümüz toplumsal yaşamın odağı kent merkezleri değil, sayıları her gün artan "çok amaçlı alışveriş merkezleri"dir. Devasa otoparkları ile bu yapılar sadece kalabalıkları barındırmakta, gerçek kent yaşamını dışlamaktadır. Petrol sermayesine dayalı karayolunun hakim olduğu trafik ağı, bu merkez yapıların etrafında çevrilerek, kamuya taşıtla ulaşımı dayatmaktadır. İnsanı, yürünebilirlik ile ölçülen yakın çevresinden kopararak, gündelik yaşam pratiğini taşıt eksenli örgütlenme eğilimi; insanların sadece ruh sağlığı üzerinde değil, kalp ve damar hastalıkları üzerinde de olumsuz sonuçları yapılan araştırmalarla saptanmıştır.³¹

80 sonrası dönemin diğer bir çarpıcı özelliği, sınıflar arası ayrımın derinleşmesidir. Yukarıda David Harvey'in de ifade ettiği gibi, üst-orta sınıf, yalıtılmış mekanlarda sadece kendileri gibi olanlarla bir arada olma/yaşama eğilimindedir. Güvenlik sistemli kapalı siteler içinde yaşayan bu cemaatler, gecekondular ile birlikte yan yana kent dışında konumlanırlarken kentlerimizin içindeki çelişkileri de çarpıcı biçimde vurgulamaktadırlar. Demokratik yaşamın yapısı içindeki etnisite, din ve kültür mozayigi, kaybolan kamusal alanlar ile birlikte farklılaşan/ayrışan/homojenleşen kendi yaşam alanlarını oluşturmuştur.

Son yıllarda kentlerde yaşanan "post-modern" oluşumlar karşısında savunmasız kalan kamusal alanların yeniden canlandırılması, kamunun yararına tekrar yaşamının odağı haline gelmesi için çevrebilimi, sosyoloji, mimarlık ve kentsel tasarım alanlarında çok çeşitli uzmanların bakış açıları ile eleştirel yaklaşımların arttığı gözlemlenmektedir. Kapital erkin bütünlükten uzak planlama ve parçacı mekan üretme pratikleri karşısında "kamusal alan"ı savunan bir kent planlama ve tasarım yaklaşımı, bugün yel değirmenlerine karşı bir savaşım gibi görülebilir. Fakat bütüncül, sağlıklı, gelenekten gelen ve geleceğe uzanan bir kent kimliği ancak "kamusal alan odaklı planlama ve tasarım" paradigması ile mümkün olacaktır. Tarihi tecrübelerden öğrenilen bu söylemler gelecekte de varlığını sürdürecektir.

Günümüzde sanatın artık bambaşka bağlamlarda üretiliyor olmasının anlaşılabilirliği için öncelikle sanata kaynak oluşturan kentsel dönüşüm ve gelişimlerin iyi irdelenmesi ve her sanatçının aynı zamanda bu kozmopolit içerisinde bir "kentli" olduğu bilincinin gözardı edilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

Kaynakça

- Abrams, R.F., Özdi H., Özdi T.R., 2001, "Kent Mekanını Paylaşmaya Doğru: Yaya Adaptasyon Öyküleri", XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:10, Ankara.
- Aslanoğlu, Rana A., 2000, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Aykut Olcay., 1998, Ankara'nın Konutlaşma Sürecindeki Biçimsel Gösterge Değerlerinin "Kimlik" kavramı ile ilişkilendirilmesine Ait Bir İnceleme, yayınlanmamış doktora tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Balamir, Aydan., 2005, "Çağdaş Mimarlık, Mimari Kimlik Temrinleri II: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili", Mimarlık Dergisi web sayfasından alınmıştır; <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=26&RecID=260>
- Banger, Gürcan., 2006, "Kent Turizmi Kavramı ve Eskişehir", Kişisel web sayfasından alınmıştır; <http://www.gurcانبanger.com/calismalarim/yazi04.html>
- Bektaş, Cengiz., 2005, "Kentlerimizin Siluetleri", Mimarlık Dergisi web sayfasından alınmıştır; <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi>, sayı 325.
- Benevolo, Leonardo., 1981, "Hausmann ve Paris'in Planı", Modern Mimarlığın Tarihi, cilt:1, Çevre Yayınları, İstanbul.
- Berman, Marshall., 1994, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilsel, Cana., 2005, "DOSYA: Kentleri "Paylaşmak"? Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan", Mimarlık Dergisi web sayfasından alınmıştır; <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi>, sayı:327.
- Cengizbay, Kadir., 2004, "Globalleşme ve Kamusal Alan", Kamusal Alan, Editör: Özbek, M., Hil Yayınları, İstanbul.
- Güzer, Abdi., 2005, "Bir Kültürel Çatışma Alanı Olarak Mimarlık: Çevre Kültürümüzde Geleneğin Sınırları", Atatürk Kültür Merkezi web sayfasından alınmıştır; <http://www.akmb.gov.tr/turkce/books/v.t.kongresi/mimari%20ve%20cevre%20kulturu%20VIII/abdi%20guzer.htm>
- Harvey, David., 2002, "Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent", 20. Yüzyıl Kenti, Der: Duru, B., Alkan A., İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılıçbay, Mehmet Ali., 2000, Şehirler ve Kentler, İmge Kitabevi, Ankara.
- Özbek, Meral., 1991, "Kitle Toplumu, Kitle Kültürü ve Kitle İnsanı", Kültürel Çalışmalar Ders Notları.
- Özbek, Meral., 2001, "Kültür Üzerine Düşünmek", Ders Notları.
- Özbek, Meral., 2002, "Kentsel Mekan, Toplum, Bilişsel Harita ve Planlama", Çevre Tümdür, Der: İncedayı, D., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Özbek, Meral., 2004, "Kamusal Alanın Sınırları", Kamusal Alan, Editör: Özbek, M., Hil Yayınları, İstanbul.
- Pamir, Haluk., 2001, "Yer Hissi", XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:6, Ankara.
- Sennett, R., 1999, Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Simmel, Georg., 2004, "Modern Kültürde Çatışma", Metropol ve Tinsel Hayat, Der: Artun A., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soffer, Rebecca L., 2002, Finding a Center in Treviso's Piazza Dei Signori: How a Centered Environment Facilitates Identity and Ego Development, Wright Institute, Web sayfasından alınmıştır. http://www.lib.umi.com/dissertations/preview_page/3044820/2

Sözer., 2000, Web sayfasından alınmıştır. <http://education.ankara.edu.tr/^sozer/pmoder.htm>

Usta, Ayhan., 1999, "Popüler Kültür Bağlamında Mimar, Anlam ve Beğeni Tartışmaları", Mimar Anlam Beğeni, Yem Y., İstanbul.

Venturi, Robert., 1991, Mimarlıkta Karmaşa ve Çelişki, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Atıflar

1. Soffer 2002.
2. Kılıçbay 2000, s.41.
3. Özbek 2002, s.182.
4. Aslanoğlu 2000.
5. Özbek 2002.
6. Cengizbay 2004.
7. Özbek 2002, s.201.
8. Özbek 2001.
9. Aslanoğlu 2000, s.79.
10. Kahvecioğlu 1998, s.50.
11. Simmel 2004, s.85.
12. Özbek 1991.
13. Benevolo 1981, s.202.
14. Sözer 2000.
15. Berman 1994, s.211.
16. Berman 1994, s.211,212.
17. Pamir 2001.
18. Aslanoğlu 2000.
19. Özbek 2002, s.204,205.
20. Banger 2006.
21. Sözer 2000.
22. Sennett 1999, s.14.
23. Aslanoğlu 2000, s.121.
24. Usta 1999.
25. Güzer 2005.
26. Balamir 2005.
27. Bektaş 2005.
28. Bilsel 2005.
29. Bilsel 2005.
30. Harvey 2002, s.222.
31. Abrams 2001.